

UNDALMALARNING SEMANTIK-STILISTIK VAZIFASI

Kosimbetova Aygul Yesbosinovna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universitetining tayanch doktoranti

ORCID iD: 0009-0006-6132-9194

aygul_qosimbetova@karsu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10878248>

ANNOTATSIIYA. Maqolada Sag'inbay Ibragimov asarlaridagi undalmaning semantik-stilistik vazifasi haqida so'z yuritiladi. Ya'ni, maqolada shoir ijodida qo'llanilgan undalmalarning turlari, ularning ma'naviy va poetik xususiyatlari haqida bayon etilgan.

KALIT SO'ZLAR: poetik undalmalar, ijobiy va salbiy undalmalar, obrazli undalmalar, kuchaytirilgan undalmalar.

Undalmalar, so'zlovchining nutqi qaratilgan shaxs, jonli va jonsiz narsa-buyumni bildirishiga qarab, kuchli uslubiy qurol sanaladi. Undalma, kirishlar yoki kiritmalar kabi, gapni kengaytiradi, ammo uning bo'laklari bilan sintaktik aloqaga kirishmaydi, yozuvda vergul yoki undov belgisi bilan ajratiladi. U gap boshida ham, o'rtasida ham va oxirida ham kelishi mumkin. Nazmiy asarlarda undalmaning qo'llanishi uning ta'sir qilish darajasini yanada orttiradi. Undalmalar semantik va stilistik vazifasiga ko'ra uch guruhga bo'linadi: [3]

1. Nutq qaratilgan ob'ektni ifodalaydi.

Nutq qaratilgan obyekt uch xil bo'lishi mumkin:

a) shaxs;

b) shaxs bo'lmagan jonli predmet;

v) jonsiz predmet

Áy Quda, insap ber mina taypağa...

Rábbim, ómirimnen al bul mánzildi—

ne gáplet dumanı qaplağan jay bul,

ya shubhalı jerde óndi júzimi,

ya shubhalı meste tutılğan máy bul... [6:312]

2. Undalma orqali ma'lum shaxs, predmetga xarakteristka beriladi, ta'riflanadi. Bu xarakteristka shaxs, predmetning tashqi yoki ichki belgisiga ko'ra bo'ladi.

Ne bar yedi, Ámiw, sennen ulıǵwar?!

Sen sheshe almaysań óz táǵdirińdi,

Sen ushın juwapker usı adamlar,

Seniń suwıq meniń kórgen álemdi. [6:9]

«O kúnim!...»

Aminat, bu báhár emestey-

marttıń ayaǵında qar, qara suwıq. [6:94]

3. Undalma so'zlovchining holatini ifodalaydi. Bu holat orqali g'azab, nafrat, mazax, kesatish, iltimos, achinish, erkalash, hurmat, shodlik, tabrik, chaqirish, mamnunlik kabi hislar anglashiladi.

Qaysı bándirgige alıp bararın

jol bilmeydi, janım,

bir bilse biler –

kewliń qálenderi, bir kózsiz aǵım... [6:135]

Tayın emes edim bul sınaqlarǵa—
 zamanım awmalı-tókpeli, táǵdirim
 samaldıń erkinde...Ásilik bolsa—
 gúnamnan kesh búgin, *Párwardigarım*,
 aqırı ruwxım sınıp úlgerdi
 iskenjede
 qısqan tábiyatımdı. [6:225]

Ne kúnlerge saldıń meni, *Rábbim...*
 Ál-aspanda edi keshe bul kewil,
 keshe bir adamday baxıtlı edim. [6:95]

Xulosa qilib aytganda, undalmalar soʻzlovchining oʻz fikrini ifodalashdan oldin tinglovchini tinglashga, tushunishga tayyorlash, diqqatini jalb qilish bilan fikrining taʼsir kuchini oshirish maqsadida qoʻllaniladi. Uning ekspressiv tasviri oʻzi ishtirok etgan gap semantikasining xarakteriga, oʻz navbatida shu gapning emotsionalligi undalmaga bogʻliq boʻlib qoladi. S.Ibragimov asarlarida undalmalar turli shaklda, turli maʼno ottenkalarida qoʻllanilib, shoir ijodini obrazli tarzda boyitib kelgan.

References:

1. Абдиназимов Ш. Лингвопоэтика. – Нөкис, 2019.
2. Абдуллаев А. Ўзбек тилида экспрессивлик ифодалашнинг синтактик усули. – Тошкент: Фан, 1987.
3. Abdullaev A. O`zbek tilida ekspressivlikni ifodalash. Tosh., 1983.
4. Kosimbetova, A. Y. (2024). TEXT AND SPEECH FEATURES OF SAGINBAY IBRAGIMOV'S WORKS. Educational Research in Universal Sciences, 3(4 SPECIAL), 216–220.
5. Косымбетова Айгул Есбосыновна. (2024). ТҮРКИЙ ХАЛЫҚЛАРЫНЫҢ ЛИНГВОПОЭТИКАЛЫҚ ИЗЕРТЛЕҰЛЕРИ. The Role of Exact Sciences in the Era of Modern Development, 2(2), 12–14.
6. Ибрагимов С. Таңламалы қосықлар. Нөкис:Билим, 2016.